

Penso, però, que podem dir que aquest esglaió ha estat pujat. D'una banda tenim les aportacions al nostre intent de prendre la prudencialitat com clau hermenèutica de la filosofia moderna. Les hem explicades a la tercera part de la conclusió i em sembla que n'hi hauria prou en aquest moment amb recordar-les: — La tendència de la bibliografia cartesiana a redefinir Descartes com empirista, complementari de l'esforç present des de les primeres pàgines del treball per mostrar les profundes divergències que hi ha entre Descartes i el racionalisme. (Potser es pot esmentar el subratllament que hem fet de l'arrel cartesiana de la filosofia de Locke, nota 38, cap. I).

— La vinculació amb Kant.

— La trobada d'un element comú dels autors a partir dels quals pensem amb la noció de decepció. Aquesta última és especialment important quant és un dels elements que ens ha permès al final donar una definició més precisa del que ha de suposar el prudencialisme (pàg. 421). És clar que aquestes aportacions no són encara suficients per tancar la qüestió, però em sembla que no són menyspreables, atesa la dificultat de la tasca que ens hem proposat. La nostra reflexió primera sobre el tema es remunta als primers anys de carrera i haurà d'anar més lluny encara. Més enllà d'aquesta qüestió, la raó del nostre optimisme rau en què per nosaltres la mateixa reflexió sobre el dubte és encoratjadora enfront d'aquesta crisi a què abans ens referíem i això per dues raons bàsiques:

— Mostra que la decepció no només no ofega el pensament sinó que és fructífera, que pot ésser un motor autèntic de la reflexió.

— L'estructura de l'acció meditativa cartesiana és la incarnació del que nosaltres hem definit com actitud crítica. L'acció que pren com a punt de partida el desig d'alliberar-se de tota afirmació prèvia i de prendre distàncies amb el sentit comú. En aquest sentit, el dubte és la millor imatge de l'assumpció de l'escepticisme que hem preconitzat al final del nostre treball. Es du a terme una

acció que pren postures negatives amb l'única finalitat d'assolir la veritat. Un escepticisme constructiu que es contraposa al nihilisme, doncs a diferència d'aquest no es veu a si mateix com realització última sinó que cerca la seva pròpia transformació. Per tant, una teoria feta per oposar-se a les moltes maneres en què l'arrogància del pensament totalitzador pot presentar-se.

Des d'aquestes consideracions cal entendre la significació que dins del nostre treball tenen les filosofies de Husserl i de Levinas. Si abans dèiem que des del punt de vista desenvolupat en la primera part d'aquesta exposició no calia fer massa distincions entre aquests autors i la resta dels tractats, ara s'entén més bé per què ells constitueixen per si sols una part diferenciada del nostre treball. El seu sí al dubte, la seva utilització per fer filosofia, és una manera d'enfrontar-se als problemes que defineixen la nostra situació. Malgrat que ells visquin plenament la crisi, (la seva crisi és la nostra —el problema real que hi ha al fons de l'anomenada post-modernitat és quasi tan vell com el segle—), són capaços de fer un pensament que prenent la noció de decepció com a element primigeni desenvolupa un discurs que, com el cas de Descartes, s'adequa perfectament a una concepció crítica: tot caracteritzant-se per l'antidogmatisme (pàg. 404) i el desig de radicalitat filosòfica (pàg. 408).

J. Ramírez

Jaume MENSA I VALLS, *La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions*. Tesi doctoral llegida el 29 de maig de 1993 al Departament de Filosofia de la Universitat Autònoma de Barcelona.¹

Durant molt de temps hom ha conegut el pensament d'Arnau de Vilanova, en general, i les seves tesis profètico-es-

1. Jaume Mensa i Valls, *La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs professionals (1297-1305): anàlisi dels arguments i de les argumentacions*. Tesi Doctoral dirigida pel prof. Dr. Josep M. Udina, Bellaterra 1993, 600 + (II. *Apèndixs: materials de treball*) 394 pàgs. Fou llegida el 29 de

catològiques, en particular, no a partir de les seves obres, moltes de les quals foren perseguïdes i cremades pels inquisidors, sinó per la sentència (Tarragona, 1316) que les condemnava. Res no hauria passat si les dades que es desprenen d'aquella sentència fossin fidels a la realitat, al pensament d'Arnau de Vilanova; però, l'estudi del manuscrit Vat. lat. 3824 —que l'autor català va presentar a Climent V, de qui era metge, perquè el defensés dels atacs dels teòlegs—,² que conté totes les obres llatines escrites fins al 1305, mostren el contrari.

L'objectiu de la tesi consisteix a estudiar, bàsicament a partir de les obres contingudes en dit manuscrit, la polèmica escatològica³ entre Arnau de Vilanova i els filòsofs i teòlegs d'ofici (professors de París i dominics), des del punt de vista dels arguments emprats per a fonamentar les pròpies tesis.⁴

La tesi s'estructura, bàsicament, en tres parts, que intentaré resumir a continuació.⁵

*Primera part: aproximació bibliogràfica a l'obra espiritual d'Arnau de Vilanova i a la polèmica escatològica*⁶

Aquesta primera part és bibliogràfica. D'Arnau de Vilanova no hi havia una bibliografia pròpiament dita que aplegués els manuscrits amb obres «espirituals», les edicions, els estudis, les fonts per a la biografia, les presentacions en obres de referència, etc. Un primer objectiu d'aquesta part consistia, doncs, a fer balanç, a analitzar l'estat de la qüestió dels estudis arnaldians. El segon, ja se centrava en el tema de la nostra tesi: estudiar què s'havia dit de la polèmica escatològica, com s'havia presentat, quines havien estat les

fonts d'estudi, quines repercussions havia provocat en el transcurs del temps.

La polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els filòsofs-teòlegs professionals ha provocat comentaris de tota mena, però ha estat molt poc estudiada. Com ja hem dit, la majoria de les obres pertanyents a aquest període tan interessant i agitat de la vida d'Arnau de Vilanova no estan ni tan sols editades; les dels teòlegs professionals, els seus adversaris més directes s'han perdut gairebé totes. Gràcies a aquesta situació precària de les fonts principals de la polèmica, la sentència de Tarragona ha adquirit un valor afegit.

Hem de distingir diferents fases en els estudis arnaldians. A grans trets, la primera aniria de la sentència de Tarragona a la Il·lustració. Durant aquest temps, Arnau de Vilanova és considerat un herege a causa dels seus «vaticinis profètics». Hom creu que les vertaderes tesis arnaldianes són les que consten en la sentència de 1316.

Durant el segle XVIII i gran part del XIX, alguns estudiosos comencen a desconfiar de la sentència, però hom coneix, encara, pocs manuscrits amb obres espirituals d'Arnau de Vilanova i és impossible de contrastar la sentència amb les obres espirituals. Segueix perdurant, doncs, malgrat les desconfiances i recels, la mateixa imatge d'Arnau de Vilanova.

En els darrers anys del segle XIX hom descobreix nous manuscrits, que de mica en mica —s. XX— es donen a conèixer amb descripcions i transcripcions. Es van començant a diferents aspectes concrets de la polèmica. Manca, però, un estudi general.

Si haguéssim de reduir a tesis la valo-

maig de 1993, davant el tribunal format per Raül Gabàs, Josep Perarnau, Lluís Garcia-Ballester, Mikel d'Epalza i Agustí Boada. La tesi ha estat editada en microfites pel servei de publicacions de la Universitat Autònoma i la primera part, en llibre, per l'Institut d'Estudis Catalans.

2. El manuscrit, certament, per ésser de qui era, se salvà del «zel de justícia» d'uns inquisidors molt apassionats.

3. Utilitzo la paraula «escatològica» en un sentit molt concret, referit sobretot a la vinguda de l'Anticrist.

4. Dels adversaris d'Arnau de Vilanova, no ha romàs cap obra o document important que ens permeti font de reproduir la polèmica. Per a molts esdeveniments, les obres d'Arnau de Vilanova representen l'única font d'informació.

5. Aquestes tres parts, certament, van acompanyades d'una introducció, de les conclusions i de dos apèndixs (el primer, amb els esquemes-resums de les obres arnaldianes d'aquest període, i el segon, amb l'anàlisi dels textos més destacats des del punt de vista de l'argumentació).

6. Jaume Mensa i Valls, *Arnau de Vilanova, espiritual: guia bibliogràfica* (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XVII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1994, 175 pàgs.

ració més generalitzada i divulgada de les obres de la polèmica d'Arnau de Vilanova, podríem formular-les amb les paraules següents:

1. Reduir la teologia, l'espiritualitat, el pensament d'Arnau de Vilanova, en concret, a l'anunci de la vinguda de l'Anticrist.

2. Suposar que les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova són escrits serens, sistemàtics, en els quals Arnau de Vilanova tracta de qüestions «doctrinals».

3. Creure que les afirmacions d'Arnau de Vilanova sobre els temps finals són gratuïtes, sense fonament de cap tipus, conseqüència de capricis i de visions personals. Negar tota lògica als arguments d'Arnau de Vilanova. Ja que les seves tesis —diuen— són «sobrenaturals», visionàries, tenen una «lògica» aliena a la naturalesa humana. Arnau de Vilanova és eixebrat.

4. Valorar Arnau de Vilanova com un gran metge i com un nefast teòleg. Repetir les paraules que ja Bonifaci VIII li dirigí: «Intromitte de medicina et non de theologia et honorabimus te».

5. Suposar que els anhels reformistes d'Arnau de Vilanova no tenen un origen sincer, sinó que estan motivats per una voluntat ferma d'ultratjar els teòlegs professionals, la innocència dels quals mai no es posa en qüestió.

6. Pensar que la sentència de Tarragona de 1316 fou justa, la millor resposta que Arnau de Vilanova podia rebre per les seves impertinències.

Aquesta valoració es fonamenta en els principis hermenèutics següents:

I. Absolutitzar la literalitat de les proposicions escatològiques, sense tenir en

compte el context, la intenció i la finalitat.

II. Considerar que les tesis apocalíptiques arnaldianes s'han de llegir en clau de futur, és a dir, com unes previsions escatològiques.

III. Interpretar els escrits polèmics com si fossin un cos doctrinal, una radiografia perfecta del pensament d'Arnau de Vilanova.

IV. Considerar, atesa la suposadament exigua fonamentació «racional» i «bíblica» de les seves tesis, Arnau de Vilanova com un incoherent, un heretge, que malèvolament provava d'abatre els teòlegs professionals.

Segona part: la polèmica escatològica (1297-1305). Arguments i argumentacions

És la central, el cos de la tesi. És dividida en nou capítols. L'objectiu principal és estudiar els arguments i les argumentacions de la polèmica (capítols III-VI). Hi ha també capítols dedicats a la història de la polèmica (I), a les obres d'Arnau (II), als teòlegs i filòsofs professionals (VI), a altres personatges vinculats a la polèmica (VII), a repercussions posteriors (VIII) i a conclusions (IX).⁷

(1) Història de la polèmica

El fi perseguit en aquest capítol és la reconstrucció històrica dels fets de la polèmica. Atès el caràcter del present resum, no és ara, em sembla, el moment de refer pas a pas la història de la polèmica.⁸ Sí que m'interessa ressaltar la

7. Em centraré exclusivament en les conclusions de cada apartat, especialment en les dels arguments i argumentacions. La reconstrucció dels fets de la polèmica, l'anàlisi de les obres, les posicions de les diferents parts, etc. són aspectes que, atès el caràcter d'aquest resum, no podem tocar.

8. Diguem, però, que la transcendència de la polèmica fou cabdal. Durà més de cinc anys (1299-1305), ocasionà directament o indirecta la majoria de les obres religioses d'Arnau de Vilanova, s'estengué per diversos escenaris (Paris, Girona, Lleida, Marsella, Bordeus, Perusa, València...). S'hi veieren implicats professors de Paris (entre d'altres, Pere Cros d'Alvèrnia i Joan Quidort), dominics catalans i provençals (Bernat de Puigcerçós, Joan Vigorós, Martín d'Ataca, Guillem de Colliure), papes (Bonifaci VIII, Benet XI, Climent V), reis (Jaume II, Felip el Bell) i nombroses dignitats eclesiàstiques, notaris, amics personals, i fins i tot tingué difusió entre el poble senzill. Comportà conseqüències disciplinàries greus a Arnau de Vilanova com, per exemple, presó, processos «in causa fidei», dels quals només se'n lliurà gràcies al fet de tenir entre els seus pacients i amics els papes abans esmentats, especialment Climent V (el qual es reservà per a ell el judici de les obres arnaldianes) i pel suport inestimable de Jaume II; mort el famós metge i el seu màxim protector Climent V, originà, també, una sentència condemnatòria —Tarragona 1316— d'algunes tesis d'Arnau de Vilanova i la prohibició de tinença de les seves obres, amb conseqüents cremes de llibres i persecucions d'aquells que en posseïen. Un altre tipus de repercussions foren les doctrinals: Nicolau de Lira, Henry of Harclay, Guiu Terrena, Agostino Trionfo d'Ancona, Pico della Mirandola són alguns dels personatges que dedicaren escrits a comentar les tesis arnaldianes.

magnitud de la polèmica escatològica entre Arnau de Vilanova i els teòlegs professionals. Els més de cinc anys de confrontació directa; la diversitat d'escenaris; les grans personalitats que d'una manera o altra hi intervingueren, entre les quals trobem reis i papes; la gravetat dels fets (presó, crema de llibres, persecucions, condemnes); la mateixa dimensió social i les nombroses repercussions doctrinals i disciplinars que se'n derivaren són una bona prova del caràcter extraordinari d'aquest trist episodi.

Les ferides provocades per aquests incidents mai no foren totalment guarides. És més, m'atreviria a dir que en la mesura que actualment encara no s'ha revisat tot aquest procés històric, les nafres continuen sagnant.

(2) *Les obres d'Arnau de Vilanova*

Les disset obres i les dotze epístoles polèmiques, més les dues obres i tres epístoles no polèmiques redactades en aquest període que va de 1297 a 1305 per Arnau de Vilanova, representen aproximadament la meitat de tots els seus escrits espirituals: és un senyal inequívoc de la transcendència de la polèmica en la pròpia vida del personatge. Trobem obres de tot gènere: «doctrinals», denúncies, protestes, apel·lacions, escrits notarials, confessions, epístoles i «ars».⁹

Són però, per regla general, escrits breus, fragmentaris i cap al final fins i tot violents. Llevat de la *Confessió de Barcelona*, redactada en un vigorós ca-

talà, Arnau de Vilanova emprà habitualment el llatí.

Les dedicatòries i els destinataris dels escrits arnaldians mostren, d'una banda, que el cercle d'amistats del metge català és nombrós i selecte; i, de l'altra, que majoritàriament les obres «doctrinals i de confrontació» tingueren un caire «indirecte», és a dir, que en molts casos no hi ha un cos a cos entre les dues parts de la contesa. En els escrits de tipus oficial observem una confrontació més directa. Arnau de Vilanova la cercava tot-hora: reptava els seus adversaris, donava la cara, s'obligava lliurement a presentar-se davant les autoritats si el reclamaven, ordenava als notaris que donessin còpia dels seus escrits a qui la demanés i pretenia que els bisbes —el de Girona, per exemple— proposessin als teòlegs de la diòcesi a dir-li la seva. Els teòlegs professionals, però, defugien les reiterades peticions: amagaven els seus escrits, no els feien públics. És ben curiós i simptomàtic que d'Arnau de Vilanova, malgrat la persecució de què foren objecte per part dels inquisidors, se n'hagin conservat les obres; en canvi, de les dels teòlegs només en tenim una petita mostra. El fet que les obres arnaldianes romanguin encara inèdites pot interpretar-se com un indicatiu del paper que ha jugat la historiografia.

(3) *Els arguments emprats per Arnau de Vilanova*¹⁰

En aquest capítol són examinats els arguments emprats per Arnau de Vila-

9. Les obres polèmiques són certament nombroses i de gèneres literaris diversos. Una classificació possible, que em sembla força útil, podria ésser la següent. Escrits doctrinals i de confrontació: *De tempore adventus Anticristi...*, reelaboració del *De consummatione saeculi* (obra escrita el 1297 i divulgada a París el 1299 per la qual s'inicià la polèmica), *De mysterio cymbalorum*, *Apologia...*, *Gladius...*, *Carpinatio...*, *Antidotum...*; «confessions» —escrits llegits davant notari en què exposa les seves tesis per tal que ningú no les pugui tergiversar: *Eulogium...*, *Confessio Ilerdensis...*, *Confessió de Barcelona*; escrits de caire oficial: *Apellatio...* dirigida al papa Bonifaci VIII, *Protestatio...* al rei Felip de França, les tres denúncies de Girona, les tres de Marsella; l'*Ad Benedictum...*, a Benet XI, la *Protestatio facta Perusii*, i la *Praesentatio facta Burdegalie* a Climent V; quinze epístoles, la majoria per enviar alguna de les seves obres; i finalment obres no directament polèmiques però escrites també en aquest període: *Philosophia...*, *Allocutio christini...* i la *Dancia illustris...* En total sumen quaranta-set, quantitat que representa la gran majoria de les obres, diguem-ne, «espirituals». En el segon volum de la tesi, *apèndix primer*, hom pot trobar esquemes-resums amb el contingut de totes aquestes obres.

10. Per a la classificació i estudi dels arguments i argumentacions vaig seguir l'estudi de Ch. Perelman, L. Olbrechts-Tyteca, *Tratado de la argumentación. La nueva retórica*. Traducció espanyola de Julia Sevilla Muñoz (Biblioteca Románica Gredos. III. Manuales, 69), Madrid, Editorial Gredos 1989. En aquest breu resum de la tesi no m'és possible de descriure o definir els arguments utilitzats; per això em permeto de remetre al llibre anterior. Per «argument» entenc la tècnica concreta encaminada a donar suport a una tesi pròpia o a rebatre la d'un adversari. Busca l'adhesió; «argumentació» és la tesi sostinguda per diferents arguments.

nova. El metge català normalment compleix dos requisits en els seus raonaments. En primer lloc cerca la sintonia, la concordança i el fonament amb la Bíblia. L'argument d'autoritat (inqüestionablement el més emprat en la polèmica: 83 ocasions), el sil·logisme bíblic (el segon amb una trentena d'ocasions), l'argument pel model (una desena) i l'exemple (14) ho acrediten. És l'objectiu principal. El segon és donar coherència, aspecte lògic, a la tesi: en aquest sentit hem d'entendre els arguments per incompatibilitat i les contradiccions (28), les definicions dissociatives (27) i l'argument etimològic (15). I això tant en l'aspecte «constructiu», és a dir, en la proposta positiva d'una tesi, com en el «destructiu», quan ataca una afirmació d'algun teòleg. Globalment, però, el pes recau en aquests arguments més «destructius».

L'ús sovintejat de l'argument de la novetat (una quinzena de vegades) és un indicatiu de la predisposició d'Arnau de Vilanova d'acceptar valors nous o considerats com a nous i de refusar la tradició com a «lloc» d'argumentació.

Els arguments pragmàtics són un senyal del valor relatiu de la «doctrina» en el món mental d'Arnau de Vilanova i de la seva instrumentalització.

Constatem el predomini dels arguments quasi-lògics (és clar, si exclouem l'argument d'autoritat del grup dels arguments basats en l'estructura de la realitat). Dels 103, el d'autoritat és emprat en 83 ocasions. Arnau de Vilanova critica l'argument d'autoritat, entès com a simple invocació d'autors famosos; en canvi, el grup menys important, és el format pels arguments derivats d'enllaços. La importància de les dissociacions s'acosta almenys quantitativament a la dels arguments quasi-lògics. En aquest sentit destaquem, doncs, la «racionalització» que Arnau de Vilanova cerca constantment per mitjà dels arguments quasilògics, les dissociacions i el caràcter binari, dual, quadrat dels seus esquemes de pensament.

Podem sistematitzar les conclusions

més importants d'aquest capítol en les tesis següents:

1. En general observem pocs llocs comuns entre Arnau de Vilanova i els teòlegs professionals. D'aquests el més destacat és la Bíblia, tot i que el valor que cada part li concedeix és diferent.

2. En canvi, la tradició no és un lloc compartit. Mentre els teòlegs professionals solen argumentar a partir de la tradició, Arnau de Vilanova hi sol contraposar la novetat, un futur diferent. Un futur, però, que serà el restabliment de valors més evangèlics, més bíblics. Hi ha, doncs, una tensió entre el present (defensat pels filòsofs professionals i transformable per a Arnau de Vilanova), el futur (és a dir, l'alternativa, la reforma que Arnau de Vilanova proposa) i el passat (pels teòlegs professionals entès com a tradició-continuitat).

3. Per tal d'aconseguir aquest futur —és la finalitat— Arnau de Vilanova creu justificat d'emprar tota mena de mitjans, àdhuc la por i el terror. L'ús d'arguments basats en la por permet de distingir dos períodes diferents en les obres d'Arnau de Vilanova: les de la fase de París, en què el nostre autor empra la por per tal de forçar una acceptació positiva dels seus objectius espiritualistes, i la resta de les obres escrites després, en les quals no empra la por; l'objectiu principal ha passat a ésser la justificació de l'anunci, la racionalització i la defensa de les acusacions dels professors de París i dels dominics.

4. Observem repetidament en Arnau de Vilanova una tendència a «simplificar» i a reduir a esquemes les reflexions dels seus oponents. Les formes de pensament emprades pel metge català són d'estructura dual, molt lineals i quadrats, poc propensos als jocs analògics del llenguatge. Arnau de Vilanova només empra aquests jocs quan li convenen, quan li proporcionen algun benefici.

5. Les referències incessants d'Arnau de Vilanova a Jesucrist són una mostra del seu cristocentrisme. També els arguments per l'etimologia i els gramaticals —en la mesura que intenten d'ésser una recerca sobre el sentit més originari, més

pregon, el volgut per Jesucrist— en són exemple.

6. Els arguments pel ridícul, les desqualificacions personals (tant o més emprades pels teòlegs professionals que pel mateix Arnau de Vilanova) ens fan adonar de la duresa de la polèmica. Una polèmica en què ambdues parts tractaven d'implicar-hi diverses persones al seu favor i hi donaven així una dimensió social. La gran quantitat de dissociacions confirma que la polèmica no fou sincera, que les ganes de vèncer anaven al davant de la voluntat de recerca de la veritat.

7. La quantitat, però especialment la funció qualitativament molt important que desenvolupen els arguments pragmàtics, ens indiquen que per a Arnau de Vilanova, el que de veritat compta són els resultats, els fins. La doctrina tan sols és un mitjà, un instrument al servei d'un fi, la reforma. Lamentablement la polèmica no fou ben plantejada: hom confongué els mitjans amb els fins.

8. Les relacions entre els arguments i la seva disposició manifesten que Arnau de Vilanova està amatent a les exigències pedagògiques i psicològiques de l'exposició: l'estructura de les seves obres sol ésser premeditada.

9. Són simptomàtiques les apel·lacions per part d'Arnau de Vilanova a la igualtat de tots els cristians, siguin metges, teòlegs, Apòstols o laics. L'eclesiologia arnaldiana no coincideix amb la dels seus detractors, els teòlegs professionals.

10. La varietat i el nombre d'arguments emprats ens mostren un Arnau de Vilanova sagaç i bon conixedor de la lògica i la retòrica; qualitats que li hem de reconèixer cada vegada que llegim la seva exegesi d'algun pas de la Bíblia.

(4) *L'argument d'autoritat i autoritats emprades per Arnau de Vilanova*

L'argument d'autoritat requereix d'ésser tractat en un capítol a part. En aquest capítol, a grans trets, hom prova

de veure si la crítica teòrica de l'argument d'autoritat que hem constatat per part d'Arnau de Vilanova es correspon amb la praxi. Per això hom analitza les fonts i les autoritats emprades, la manera com les cita.

En un conjunt d'obres no massa extenses, Arnau de Vilanova cita amb assiduitat (1.230 vegades) un bon repertori d'autors (39, de tradicions culturals ben diverses). Solia fer citacions en tota mena d'obres, fins i tot en documents notariais i oficials. Només en un escrit no trobem una sola referència a algun personatge o obra de renom: la *Protestatio facta Perusii...*

Les referències de la Bíblia (1.011 cops, que representen el 82,19% del total de les citacions) destaquen entre els altres grups d'autors: antics (8, el 0,65%), de l'època patristica (90, el 7,31%), de l'època escolàstica (78, el 6,34%) i «revelacions especials» (43, el 3,49%). Després de la Bíblia, les fonts i els autors més anomenats són sant Agustí (65 vegades, 5,28%), la *Glossa Ordinaria* (57, el 4,63%) i sant Jeroni (14, l'1,13%). La font adduïda en més obres (després de la Bíblia, que ho és en totes menys en la *Denuntiatio secunda facta Massiliae* i en la *Protestatio facta Perusii...*) és la *Glossa Ordinaria* que, llevat d'alguns escrits oficials (*Secunda denuntiatio Gerundensis*, *Denuntiatio tertia Gerundensis*, *Denuntiatio tertia facta Massiliae*, *Ad Benedictum XI*, *Protestatio facta Perusii...*) i de l'*Allocutio christini...*, ho és en totes les altres. L'ús de la Bíblia és sorprenent per la seva quantitat i qualitat i costa de recordar un autor de la tradició cristiana anterior a Luter comparable, en aquest sentit, amb Arnau de Vilanova. D'altra banda, sembla prudent desmitificar la suposada relació d'Arnau de Vilanova amb les fonts «profètiques» i «revelades», suposició que tant ha servit per a desqualificar-lo. En les obres polèmiques, les referències a aquestes fonts no són tan sovintejades com moltes vegades la bibliografia dona a entendre (malgrat que —s'ha de dir tot— pensi que per mitjà d'elles parla el mateix Jesús i/o l'Esperit Sant) i, sempre que les cita, recalca l'acceptació que tenen en l'Església i els testimonis a favor dels Pares. I, evident-

ment, en cas que aquestes citacions entressin en conflicte o contradicció amb la Bíblia serien desestimades. No són justes des d'un punt de vista històric algunes acusacions contra Arnau de Vilanova entorn de les «fonts revelades» que cita.

Hom constata una definida tendència a la baixa de les citacions bíbliques en el decurs de la polèmica i, per contra, un augment de les altres fonts, particularment de les patristiques i escolàstiques. Les al·lusions de «revelacions profètiques i especials» es mantenen, pel que fa a la quantitat, constants. En general el nombre de citacions decreix considerablement (207 en el *De tempore adventus Antichristi...*, 16,8 % del total; 194 en el *De mysterio cymbalorum*, és a dir, el 15,7 %; i només 102, que representen un 8,2 % en l'*Antidotum...*). Inversament, però, a la quantitat de citacions, hom observa un augment en la xifra d'autors i fonts citats (7 en el *De tempore adventus Antichristi...*, 6 en el *De mysterio cymbalorum* i 22 a l'*Antidotum...*, per mencionar obres equiparables).

Quant a la forma, notem que Arnau de Vilanova cita, com la majoria dels seus coetanis, de manera imprecisa, sense indicar amb prou detall les referències de l'autor i de l'obra; així tant trobem citacions directes com indirectes i, de vegades, dóna la reproducció d'un text amb la seva pròpia interpretació, posant prèviament a les paraules presumptament reproduïdes amb estil directe un «quasi dicat» ben sospitós. Hom s'adona que les citacions, sobretot les dels autors patristics i escolàstics, li serveixen per a reforçar les seves pròpies tesis i els atorga una funció «instrumental». Allò que li serveix d'un autor ho pren, allò que no, ho deixa. No li fa res de traïr-los, citant-los contra la seva intenció, o de fer-ne un ús tendencios. La crítica arnaldiana a l'argument d'autori-

tat és confirmada per la praxi. L'única autoritat admesa per Arnau de Vilanova és la Bíblia; els altres autors no són citats perquè posseïxin un valor intrínsec, sinó amb «ad hominem»: només si constata que els seus adversaris els concedeixen autoritat són aportats.

La crítica al principi d'autoritat (entès com a recitar opinions d'autors famosos), a partir de l'única autoritat, l'autoritat de l'Escriptura, és una dada ben palesa teòricament i pràctica. Ell mateix tendeix a considerar-se com una autoritat, superior a d'altres autoritats: d'ací el valor instrumental que els concedeix.

(5) *Les argumentacions de les tesis profètico apocalíptiques d'Arnau de Vilanova*

Les anàlisis d'aquest capítol permeten d'extreure tres tipus de conclusions: a) conclusions relatives a l'argumentació de les tesis fonamentals de la polèmica; b) conclusions concernents la relació entre arguments i argumentacions; c) conclusions generals.

a) *Argumentació de les tesis més fonamentals de la polèmica*¹¹

La necessitat i la conveniència de conèixer els temps finals, que Arnau de Vilanova havia vaticinat per a mitjan segle XIV, és fonamentada principalment per l'argument pragmàtic. També n'utilitza, però, d'altres: la prefiguració o interpretacions «ab inutili sensu», per exemple. Aquestes dites necessitat i conveniència són proposades, i atacades pels seus adversaris, durant tota la polèmica i, a mesura que avança la controvèrsia, requereixen la confirmació de nombroses autoritats.

Arnau de Vilanova estableix la possibilitat de determinar els temps finals amb textos bíblics i amb arguments ex-

11. El missatge de les obres relacionades amb la polèmica de París, *De tempore adventus Antichristi...* i *De mysterio cymbalorum*, bàsicament, recolza en tres principis: a) És lícit de furgar, no per curiositat sinó per la crida de l'Esperit Sant i per caritat, en les Sagrades Escriptures per tal de descobrir els plans de Déu sobre els temps finals; b) És convenient per a l'Església i per als cristians de conèixer aquests temps finals, car així es podran preparar; c) És possible de determinar, en base a l'Escriptura, aquests temps finals. Fins i tot Arnau de Vilanova va gosar de donar una data concreta. En la mesura que les obres polemiques posteriors són una prolongació de la polèmica encetada a París, aquestes tesis continuen essent les centrals.

trets de la Sagrada Escripura, bàsicament, però també recorre, sobretot en les darreres fases de la polèmica, a l'ús d'arguments relacionats amb la inèrcia/novetat. Arnau de Vilanova justifica la seva interpretació de Daniel XII, 11,¹² concreció de les dues tesis acabades d'esmentar, per autoritats, per l'argument «ab inutili sensu», per la regla de justícia i per l'argument pragmàtic. Els teòlegs professionals repliquen sobre la base dels arguments d'autoritat i del precedent.

b) Arguments i argumentacions

Algunes conclusions relatives a la relació entre arguments i argumentacions podrien ésser les següents:

— L'afirmació «Déu no pot revelar «de potentia ordinata» els temps finals», plantejada per Bernat de Puigcercós és,

en realitat, una objecció a l'exposició arnaldiana de Daniel XII, 11, i d'Actes 1,7, proposada i, sobretot, resolta a partir d'autoritats, d'arguments dissociatius i de sil·logismes bíblics.

— La interpretació arnaldiana d'Actes I, 7,¹³ és en realitat una resposta a les objeccions plantejades pels adversaris d'Arnau de l'exegesi de Daniel XII, 11. Arnau de Vilanova, ultra l'argument «ab inutili sensu» i d'altres arguments gramaticals, utilitza la dissociació.

— L'exegesi de Marc XIII, 32, debatuda arran del sentit de «dia» d'Actes I, 7, posa sobre la taula el problema dels sentits de l'Escriptura: literal o analògic?¹⁴

— Temes com «el do de profecia i el do de fer miracles»,¹⁵ «els falsos cristians»,¹⁶ «els àngels i la revelació dels temps finals»,¹⁷ «la messianitat de Jesucrist»,¹⁸ «temes personals»¹⁹ es plantegen sobre la base de l'argument etimològic. L'argument pel precedent i/o per la novetat, també són emprats.

12. Daniel XII, 11 és un text fonamental en el càlcul dels temps finals. Jesús —raona Arnau— preguntat pels Apòstols sobre la fi dels temps (Mt XXIV, 15) els remet a l'«abominació de la desolació» de la profecia de Daniel. Arnau, doncs, seguint les indicacions del text bíblic cerca el sentit de les paraules de Jesús en la profecia de Daniel (XII, 11): «Des del temps que cessarà el sacrifici perpetu i que serà expulsada l'abominació de la desolació hi haurà mil dos-cents noranta dies». Quina és la interpretació correcta? El sacrifici perpetu es refereix al sacrifici de l'Antic Testament, que cessà amb la destrucció del Temple; la «i» s'ha d'entendre com a «fins»; els 1290 dies, seguin Ez IV, 6b («dies per anys et donaré») com a 1290 anys; de tal manera que, per fer-ho ben simple, si sumem els 1290 anys a la data de la destrucció del Temple de Jerusalem sabrem quan es produirà l'«abominació de la desolació»! El fet que Jesús remetés els seus interlocutors a aquesta profecia és interpretat per Arnau de Vilanova com un signe inequívoc de la convenció de conèixer els temps finals i de la possibilitat de determinar-los.

13. Els adversaris d'Arnau de Vilanova intentaven de rebutjar la interpretació de Daniel XII, 11, al·legant un altre text bíblic, Actes I, 7: «Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quae Pater possuit in sua potestate». El text sembla definitiu. Arnau de Vilanova, però, desfa l'objecció sagacament. Cal aclarir —diu— que la pregunta a la qual respon el text no es referia als temps finals sinó al «restabliment» de Jerusalem (Actes I, 6: «Domine, si in hoc tempore restitues regnum Israel?»); que la negativa de Jesús no es pot aplicar a tothom sinó únicament als seus interlocutors més immediats, és a dir als Apòstols; que «non est vestrum nosse» significa «per capacitats naturals»: sí que es poden conèixer, doncs, per revelació; que, en tot cas, únicament no es podrien conèixer els temps que el Pare s'hauria reservat, és a dir, el «dia» i l'«hora», car el relatiu «quae» restringeix el significat de l'oració principal. És clar, doncs, que aquest text, conclou Arnau, només nega el suposat coneixement dels temps finals als interlocutors de Jesús que per curiositat (faltava molt encara per la fi dels temps), volien saber el dia i l'hora. Segons el nostre autor, aquesta frase de Jesús no contradiu de cap manera la seva interpretació de Daniel XII, 11.

14. Els dominics interpretaven els «tempora vel momenta» d'Actes I, 7 com el dia i l'hora de Mc XIII, 32: «De die autem illo vel hora nemo scit, neque angeli in caelo neque Filius, nisi Pater». Arnau de Vilanova, en canvi, afirmava que el «dia» i l'«hora» d'aquest verset s'havien d'entendre en sentit literal rigorós: el Pare només s'havia reservat el dia i l'hora, però no la setmana, el mes, l'any, el segle! Res més allunyat de la voluntat d'Arnau que determinar el dia i l'hora de la fi del món!

15. Sembla que Bernat de Puigcercós, i els dominics de Girona, insinuaven a Arnau de Vilanova que per a avalar la seva proposta escatològica havia de fer un miracle. Arnau de Vilanova respon dient-los que una cosa és el do de profecia i una altra, molt diferent, el do de fer miracles.

16. És a dir, si i com es poden conèixer els falsos cristians. Arnau de Vilanova planteja aquest tema segons la conformitat amb Jesucrist.

17. Segons Bernat de Puigcercós Déu només revela els seus secrets mitjançant els àngels. Si aquests no coneixen els temps finals (Mc XIII, 32) no hi pot haver, doncs, revelació d'aquesta dada. Segons Arnau de Vilanova, de vegades, les revelacions són fetes directament per l'Esperit Sant.

18. Plantejat sobretot en la *Philosophia*...

19. La crueltat de la polèmica va comportar que, tant Arnau de Vilanova com els seus adversaris, es dirigissin atacs personals molt durs. Els dominics, entre d'altres acusacions, li retreuen que és metge i no teòleg.

— Altres tesis, en canvi, com per exemple «Crist i Anticrist són principis contraris»,²⁰ són assentades únicament en funció d'arguments de raó, sense necessitat d'al·legar autoritats: argument pragmàtic, regla de justícia, etc. Quan Arnau de Vilanova és requerit a donar raons, en principi i com a regla general, no recorre a l'autoritat.

c) *Conclusions generals*

1. La Bíblia és la gran (i única) autoritat. La majoria dels temes debatuts en la polèmica són fonamentats per Arnau de Vilanova a partir de la Sagrada Escrip-tura.

2. Les tesis més significatives són assen-tades per mitjà de l'argument pragmàtic, fet que ratifica la instrumentalització d'aquestes tesis amb vista a uns resultats concrets. La finalitat pràctica i no doctrinal és evident.

3. Observem en Arnau de Vilanova una tendència a justificar els mitjans a partir del fi: si el fi (conversió personal) és bo, també ho han d'ésser els mitjans (l'anun-ci de l'Anticrist que, per la por que pro-dueix, fins i tot «ajuda» i «anima» a pro-moure la dita conversió personal).

4. S'omplen de contingut els esquemes de lògica binària, duals. Apareixen bi-nomis com: seguidors de Crist/mem-bres de l'Anticrist; vers cristians/falsos cristians; desitjar la conversió/oposar-se a la conversió; impulsar la reforma/ser-ne detractor; estar amb Arnau de Vila-nova/atacar-lo, etc. No hi ha un terme mitjà. Aquests esquemes són molt bel·li-gerants i exigeixen una actitud decidida per part de tothom, la indiferència no és possible.

5. En aquests esquemes lògics, el criteri central de divisió tendeix a ésser el mateix Arnau de Vilanova. D'ací el drama-tisme de la polèmica: atacar-lo com fan els teòlegs professionals, equival a refu-sar els mateixos plans de Déu. Això tam-bé ajuda a explicar la instrumentalitza-ció de tota doctrina, de tota proposta; tot és relatiu a ell o, si es vol, als plans de Déu.

6. El seu pensament, implícit en la ma-joria de les seves propostes però ben pa-lès en d'altres, podríem esquematitzar-lo de la manera següent: Arnau de Vila-nova se sent cridat per Déu a presentar el sentit de les Escrip-tures. Com a con-seqüència de les seves recerques guiades presumiblement per la llum de Déu, proposa un missatge reformista: l'anun-ci dels temps finals. Davant aquest mis-satge es poden prendre dues postures: la positiva, l'actitud d'acollir-lo, i la nega-tiva, el seu rebuig. Qui pren l'actitud ne-gativa nega el seu missatge, l'autoquali-ficació d'«anafil» de Jesucrist i els ma-teixos plans de Déu. Aquesta triple identificació és l'eix profund de les pro-poses arnaldianes.

7. Atesa aquesta triple identitat, és com-preneble la confusió total entre els atacs personals i els atacs doctrinals: Arnau de Vilanova és el missatger i el missatge. En gran part, és això el que explica, d'una banda, el to tan personal i dur de la po-lèmica i, d'altra, la força i el convenciment amb què el nostre autor proposa i defensa els seus plans.

8. Una conseqüència pràctica de les pro-poses d'Arnau de Vilanova és la divisió cristians vers/cristians falsos i estar amb Arnau de Vilanova/estar contra ell. Aquesta divisió, com ja he dit, no per-met la neutralitat i comporta una dialèc-tica violenta.

9. Hem vist que es dibuixen dues for-mes d'argumentar diferents: una va molt intensament relacionada amb l'argument d'autoritat (la Bíblia) i amb altres argu-ments que, en darrer terme, també es re-fereixen a les Sagrades Escrip-tures o al mateix Jesucrist; i l'altra, recolza en argu-ments derivats de la simple activitat de la raó.

(6) *Els teòlegs professionals*

En funció dels adversaris del metge català podem distingir dues fases dife-rents en l'evolució de la polèmica. La primera, en la qual els enemics de mes-tre Arnau són els professors de París, fou la més breu i anà acompanyada tam-

20. Amb la intenció d'afegir que si hi va haver coneixement de la vinguda de Crist, també és lògic que n'hi hagi de la de l'Anticrist.

bé de mesures legals. Ara bé, no tots els professors atacaren el famós metge; sembla que els dominics es mantingueren al marge o àdhuc alguns el defensaren. Dels teòlegs de París s'han conservat alguns fragments, per bé que la font principal és formada per les obres d'Arnau de Vilanova.

En la segona fase, més llarga, els adversaris són els dominics: Bernat de Puigercós, Joan Vigorós, Martín d'Ateca. Durant aquest temps la persecució de les tesis arnaldianes fou sistemàtica i feta amb tota mena de mitjans. Hi intervenen personalitats destacades. Tret dels escrits d'Arnau de Vilanova, no se n'han conservat d'altres.

Les característiques de la polèmica —la desproporció numèrica dels bàndols, les ganes dels dominics de condemnar, la personalització de la polèmica, el seu dramatismes— ens obligen a ésser molt prudents a l'hora d'extreure conclusions.

(7) Altres personatges vinculats a la polèmica

En la polèmica intervenen, més o menys directament, les primeres personalitats civils i eclesiàstiques de l'època. Com hom pot veure pels destinataris i les dedicatòries de les obres arnaldianes, hi ha implicades moltes persones. La gran quantitat i qualitat dels testimonis en alguns actes públics, com per exemple en la lectura de «confessions» o en les denúncies davant bisbes, són indici inequívoc de la magnitud de la polèmica. El nombre de persones nomenades expressament perquè vetlessin pels interessos d'Arnau de Vilanova i l'ordre als notaris de fer còpia de les seves obres a qui en demanés, són elements que poden ajudar a fer-nos una idea del cost de la polèmica i de la capacitat econòmica del nostre metge.

(8) Algunes repercussions posteriors

La polèmica escatològica aixecà molta polsegada. En són mostra les reaccions de filòsofs i teòlegs contemporanis o posteriors que, sense entrar en una

polèmica personal i viva amb el nostre metge, dedicaren algun escrit a les seves tesis. Així, per exemple, Nicolau de Lira es manifesta lleugerament favorable a Arnau; en canvi, Heryn of Harclay, Guiu Terrena, Agostino Trionfo, Giovanni Pico della Mirandola són realment contraris al nostre metge.

En general, en aquests autors no constatem tant apassionament com en els professors de París i dominics. El plantejament que solen fer és més global, però alhora molt més tipificat, esquematitzat.

Ataquen la literalitat de les tesis apocalíptiques arnaldianes i no tenen en compte la seva finalitat pràctica, és a dir, la necessitat o no d'una reforma en profunditat de l'Església. Consideren les tesis arnaldianes com si fossin un cos doctrinal i no el fruit d'una polèmica agra o el mitjà per aconseguir un fi.

La manera de veure les coses que ha perdurat en aquest afer ha estat la de la sentència de Tarragona de 1316. Durant segles la polèmica no serà coneguda per les obres arnaldianes ans per les tesis que condemnen.

(9) Els arguments i les argumentacions en les obres polèmiques d'Arnau de Vilanova. Intent de recapitulació

Quina valoració podem fer de l'estructura argumentativa emprada per Arnau de Vilanova? Abans de res advertim que l'objectiu real de la polèmica no va ésser plantejat correctament (o probablement va ésser tergiversat), és a dir, en termes polítics i pastorals de reforma, sinó en màscares profètico-apocalíptiques. Sigui com sigui, els teòlegs professionals ho tingueren fàcil: és més senzill atacar les posicions apocalíptiques d'Arnau de Vilanova que plantejar-se i assumir les conseqüències d'una reforma en profunditat. Es dóna, doncs, una «ocultació», una confusió que barreja els mitjans amb el fi: s'ataquen els mitjans (les tesis apocalíptiques) com si fossin fins en si mateixos, quan el veritable fi era la reforma.

Feta aquesta observació m'agradaria recollir les conclusions principals d'aquesta segona part i expressar-les en for-

ma de tesis, tot replicant les tradicionals o clàssiques, exposades en la primera part d'aquest resum.

1'. L'anunci profètic-apocalíptic només és un camí vers un fi, un mitjà per aconseguir la reforma i una vida més espiritual.

2'. Contra una absolutització de la lletra de l'anunci profètic d'Arnau de Vilanova, hem de remarcar les finalitats pràctiques. Hem de distingir, també, diferents etapes en la seva evolució intel·lectual.

3'. El missatge profètic-apocalíptic d'Arnau de Vilanova és presentat, doncs, segons una lògica i unes argumentacions ben paleses.

4'. Arnau de Vilanova distingeix ben clarament el terreny de les veritats de raó i el terreny de les veritats de fe. De cap manera no és una personalitat esquizofrènica.

5'. Arnau de Vilanova ataca el principi d'autoritat, tal com l'entenen els teòlegs professionals amb la finalitat d'empènyer vers un futur diferent. La seva gran aportació és la crítica al cristianisme i a la societat del seu temps i el desig d'una reforma.

6'. A partir de les dades que proporciona la sentència de 1316 obtenim una imatge irreal, falsa, d'Arnau de Vilanova.

Paral·lelament als principis hermèutics clàssics, i d'acord amb algunes conclusions que hem extret en aquesta segona part, podem explicitar els principis hermenèutics que han servit per formular les propostes anteriors amb l'enunciat següent:

I'. L'anunci profètic-apocalíptic d'Arnau de Vilanova (1297-1305) s'ha d'interpretar en clau reformista i espiritual, és a dir, s'ha d'entendre com un mitjà al servei d'un fi: la conversió personal i la reforma de l'Església.

II'. L'anunci profètic-apocalíptic d'Arnau de Vilanova (1297-1305) s'ha d'interpretar, també, en clau de present, és a dir, no com a vaticinis referits al futur sinó com una eina per a transformar el present.

III'. L'anunci profètic-apocalíptic d'Arnau de Vilanova (1297-1305) no in-

tenta d'ésser ni és «doctrinal» i, per tant, la pregunta que hom s'ha de fer davant aquest anunci no és si està fonamentat o no, si és herètic o no, ans si és justificat d'emprar-lo com a mitjà per aconseguir un fi suposadament lícit.

IV'. Arnau de Vilanova no és un eixelebrat que parla per parlar sinó que les seves obres estan impregnades de racionalitat i lògica. No és un heretge que busca baralles, sinó que és una persona profundament cristiana que s'adona dels punts dèbils del seu temps i els denuncia. Davant qualsevol fet, idea, etc. que Arnau de Vilanova proposa cal buscar, doncs, el seu perquè, la seva causa.

No seria fidel a la realitat històrica de basar la valoració de les obres polèmiques de mestre Arnau prenent com a base exclusiva les seves tesis sobre la vinguda de l'Anticrist. Els arguments del tipus «Arnau de Vilanova va predir la vinguda de l'Anticrist per al segle XIV. L'Anticrist no va aparèixer en aquest segle. Per tant, Arnau de Vilanova va equivocar-se!», molt emprats per a desqualificar el famós metge (ja en la sentència de Tarragona), no se situen, segons la meua modesta opinió, en el punt de vista just per a fer una valoració adequada. Tampoc no em semblaria escaient valorar el missatge profètic-apocalíptic d'aquest autor tenint en compte exclusivament els elements que els seus adversaris, professors de París i dominics, empraren per «refutar-lo», això és, bàsicament, si la seva proposta era nova, si tenia al darrera «autoritats»...

Davant l'obra polèmica d'Arnau de Vilanova, em sembla, ens hem d'interrogar per la finalitat que espera aconseguir, per la conveniència i la necessitat d'una reforma i d'una «vida més espiritual» i sobre els mitjans que empra per a convèncer aquells que l'han de portar a terme o que la poden afavorir. Valorar les tesis profètic-apocalíptiques d'Arnau de Vilanova representa, en primer lloc, valorar la necessitat de la reforma i d'una «vida més espiritual» a començaments del segle XIV.

Cal dir, d'antuvi, que una reforma com la que Arnau de Vilanova proposava difícilment podria portar-se a terme

en aquells temps sense topar amb elements justificadors i legitimadors del «status quo». La tradició, entesa en el mateix sentit que els teòlegs professionals entenien l'«autoritat», és a dir, com a negadora de tota novetat i justificadora del present, era un obstacle per Arnau de Vilanova. El seu missatge profètic-escatològic necessàriament havia de topar amb qui va topar. La reforma i la necessitat d'una «vida més espiritual» no es podien plantejar altrament.

Hem de valorar en Arnau de Vilanova el seu interès per ésser coherent, per cercar racionalitat i lògica interna, per fonamentar constantment les seves propostes en el missatge bíblic que seguia. En canvi ens podem preguntar si és lícit l'ús de la por per aconseguir els seus objectius, si és enraonat instrumentalitzar-ho tot en benefici propi, si els esquemes de lògica binària que normalment condueixen a dualismes violents són els més aptes per portar a terme una reforma «evangèlica».

L'autoqualificació que Arnau de Vilanova concedeix a les seves obres («sunt a Deo»), que comporta la desqualificació dels seus adversaris («membra Antichristi») és una primera condició per fer força contra una determinada situació, en bé d'una reforma. És legítim d'emprar la força, en aquest cas psicològica, per promoure una societat millor?

Tercera part: Arnau de Vilanova (1297-1305), avui. Vers un intent de síntesi

En la tercera part, en una mena d'assaig, vaig provar d'oferir la imatge d'Arnau de Vilanova que resulta de les recerques de la segona part, amb un interès especial per contextualitzar la polèmica en la biografia de mestre Arnau, d'una banda, i, de l'altra, en el seu temps.

La polèmica escatològica va ésser, en realitat, un parèntesi en la vida d'Arnau de Vilanova, la conseqüència d'una relliscada, d'haver posat un terme concret a la vinguda de l'Anticrist. L'eix vertebrador del pensament arnaldianà no és l'anunci profètic-apocalíptic (és una simple anècdota!) ans la seva antropologia

espiritualista. La incidència, però, de la polèmica escatològica en la vida d'Arnau de Vilanova i en el conjunt de les seves obres, ens permet d'establir tres períodes diferents: el pre-polèmic (fins a l'any 1297), el polèmic (1297-1305) i el postpolèmic (1305-1311).

* * *

L'objectiu de la tesi ha consistit, doncs, a estudiar les obres polèmiques, contingudes totes elles en el manuscrit Vaticanus latinus 3824 de la Biblioteca Apostòlica Vaticana; el manuscrit que presentat per mestre Arnau a Climent V s'ha conservat, malgrat el zel dels inquisidors en fer desaparèixer i cremar les obres arnaldianes.

La hipòtesi del treball de la tesi era simple: les afirmacions profètic-apocalíptiques d'Arnau de Vilanova no són, pròpiament, «un cos doctrinal», uns vaticinis sobre els temps futurs, sinó un instrument per transformar el present. Crec que aquesta hipòtesi s'ha vist confirmada en els capítols tercer, quart i cinquè de la segona part de la tesi, en els quals hem pogut constatar la instrumentalitat de les tesis profètic-apocalíptiques del metge català en funció d'una reforma que creia absolutament necessària. Hem constatat també que si van motivar tantes reaccions no va ésser perquè eren afirmacions gratuïtes d'un boig, sinó justament perquè comportaven unes exigències de reforma que devien fer sentir incòmodes moltes autoritats. La transcendència de la polèmica fou enorme, fins i tot després de la mort d'Arnau.

Definitivament, tal com suggereix Josep Perarnau, Arnau de Vilanova no fou un al·lucinat que proferia vaticinis incoherents sobre la fi dels temps, sinó un esperit molt lúcid que va captar la impossibilitat pràctica del gran projecte medieval de «societat cristiana». Es va adonar que si aquella societat no es reformava profundament no tenia cap mena de futur, s'acabaria. Arnau de Vilanova és un testimoni molt primerenc del fracàs de la cristiandat. El món que va preveure que s'acabaria, certament, es va acabar: curiosament —ni que no sigui de la mà d'Arnau— una de les dates

de l'anunci de la vinguda de l'Anticrist que llegim en un manuscrit d'una seva obra coincideix amb el fatídic i simbòlic any de l'inici del Cisma d'Occident!

Jaume Mensa i Valls

Maria Rosa BORRÁS. *Estudio sobre la idea de finalidad en la Crítica del Juicio de Kant*. Tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona el dia 2 de setembre de 1993.

La *Crítica del Judici* de Kant exposa l'arrel comuna entre la raó pura teòrica i la raó pura pràctica: la facultat de judicar que es regeix pel principi a priori de la finalitat. Ara bé, si hom té en compte que la facultat de judicar té el seu origen en el sentiment de plaer/dolor, cal reconèixer que aquesta tercera crítica transcendeix l'àmbit de les dues primeres; més enllà de les «condicions de possibilitat del coneixement» i de les «condicions de possibilitat de l'acció moral», Kant a la *Crítica del Judici* examina les «condicions de possibilitat de l'ésser humà en general», de manera que potser sense proposar-s'ho es troba amb la necessitat de definir una concepció de l'ésser de l'home. Aquest pas filosòfic és injustificable des del context teòric de la *Crítica de la raó pura* en la mesura en què representa atrevir-se a donar una interpretació de caràcter noumènic. Certament, l'abast d'aquesta concepció queda bastant matisat per la distinció entre judici determinant i reflexionant que permet situar les afirmacions com a «discutibles», és a dir, fora del coneixement determinatiu. Malgrat tot, a mi em sembla clar que Kant s'atreveix a definir l'home, a la tercera crítica, com a subjecte de raó i creador del seu propi ésser, o que ha de ser autònom, en funció del principi de la finalitat.

Habitualment se sol interpretar la *Crítica del Judici* com una obra que no assoleix allò que planteja Kant, tant al Pròleg com a la Introducció, en termes de principal objectiu d'aquesta obra: l'intent de lligar els dos extrems que les seves dues primeres crítiques varen contraposar de manera aparentment inconciliable, és a dir, l'àmbit del coneixement

humà, per una banda, i l'àmbit de l'actuació humana responsable, per l'altra. Les regles de la racionalitat que regeixen en relació al saber no són d'aplicació en el terreny de la moral i és precisament aquesta clara separació el que va permetre a Kant fundar una sòlida teoria del coneixement que exclou tot intent d'instrumentalització pràctica inspirada en cosmovisions o concepcions metafísiques; pel que fa a la moral, la *Crítica de la raó pràctica* només postula els principis que permeten d'interpretar l'acció humana en termes de racionalitat responsable i solidària amb la idea d'humanitat. Aquest resultat filosòfic no hauria permès a Kant aconseguir cap mena de solució articuladora entre el dos móns, i així, la tercera crítica seria un conjunt de temàtica dispersa (idees estètiques, ètiques, teleològiques i teològiques), o bé una obra que introdueix concepcions filosòfiques contradictòries amb les obres anteriors i que cal interpretar a partir de claus externes al kantisme gnoseològic.

Al meu entendre, la idea central de la *Crítica del Judici*, la idea de finalitat, introdueix un àmbit nou de reflexió a la filosofia kantiana, concretament el que correspon a una concepció de l'home com a ésser que es determina a si mateix per finalitats; és a dir, Kant en aquesta obra estudia l'arrel teleològica de l'ésser humà. Ara bé, això representa que l'objecte d'estudi és allò que és comú a la capacitat cognoscitiva i a la capacitat moral de l'home: llibertat i indeterminació. Ser home és principalment (i diferenciadament) ser subjecte d'acció. A diferència de les coses que són com són, l'home entra en relació amb el món que l'envolta dotat de la seva capacitat de judici la qual li permet limitar i definir la diversitat mitjançant criteris d'unitat significativa. Si considerem que els mecanismes i principis que intervenen i justifiquen l'acció cognoscitiva Kant ja els ha explicat a la *Crítica de la raó pura* i que a la *Crítica de la raó pràctica* va exposar en quin sentit la raó constitueix la instància última de determinació en l'acció moral (acció lliure i interhumana), convindrem en què hi mancava a la concepció global explicar com ambdues dimensions de l'activitat humana responen